

УДК 378.091.12.011.3-051]:316.454.52:159.922.7

Дрозденко В.М., Дрозденко Н.М.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СПІЛКУВАННЯ З ПІДЛІТКАМИ

У статті розглядаються актуальні проблеми професійної готовності до педагогічної діяльності у майбутніх вчителів. Звертається увага на формування здатності до професійного спілкування з підлітками як важливого компонента професійної компетентності.

Робиться висновок, що готовність до спілкування зі школярами підліткового віку – це гармонійне поєднання особистісних якостей, позитивного ставлення до діяльності, достатнього обсягу психолого-педагогічних і спеціальних знань, володіння педагогічними вміннями та сучасними педагогічними технологіями.

Ключові слова: педагогічна діяльність, спілкування, підлітковий вік, інноваційні технології.

Постановка проблеми. Прийняття закону України про вищу освіту (2014 рік) передбачає удосконалення системи освіти в Україні та підвищення її якості. Сучасний етап розвитку національної освіти характеризується посиленням вимог до процесу підготовки фахівців, і спрямована на формування особистості, здатної до сприйняття змін упродовж життя, яка може застосовувати здобуті знання у практичній діяльності. Це можливо при умові підготовки майбутнього педагога, який володіє ґрунтовними знаннями, має глибокі професійні вміння, володіє навичками самонавчання, має педагогічну свідомість [3]. Отже, формування готовності майбутнього педагога до професійної діяльності, в основі якої лежить спілкування з учнями підліткового віку набуває особливої актуальності.

Мета статті – розглянути психолого-педагогічні аспекти готовності до педагогічної діяльності, і зокрема з підлітками.

Аналіз досліджень і публікацій. За останні десятиріччя в Україні було проведено багато досліджень, у яких розкриваються загальнотеоретичні проблеми підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ (І. Зяюн, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, А. Ліненко, Л. Міщик, Г. Нагорна, Л. Хомич та інші); становлення і розвиток готовності студентів до певного виду педагогічної діяльності (І. Вужина, Н. Волкова, Т. Жаровцева, С. Литвиненко, Г. Троцько, О. Шпак та інші); формування готовності, спрямованої на особистісне і професійне удосконалення майбутніх педагогів: морально-психологічної готовності (Л. Кондрашова), готовності до професійного саморозвитку (О. Пехота), готовності до саморегуляції педагогічної діяльності (В. Чайка) тощо.

Готовність до професійної педагогічної діяльності розглядається науковцями (Н. Кічук, Л. Кондрашова, А. Ліненко, О. Мороз, О. Пехота, В. Сластьонін, Г. Троцько та інші) як складне соціально-педагогічне явище, яке містить у собі комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості і систему професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, які забезпечують успішність реалізації професійно-педагогічних функцій. Різні підходи до визначення готовності до майбутньої професійної діяльності свідчить про те, що це надзвичайно складне явище.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психолого-педагогічній літературі автори всебічно вивчають готовність, та розглядають її як "оптимальний робочий стан" (Е. Ільїн), якість особистості (К. Платонов), і як складу інтегровану якість (Е. Шаїн).

У структурі готовності відзначається як важливий компонент майбутнього вчителя внутрішній потяг до роботи з дітьми, бажання творчо організувати виховний процес.

Професійна готовність до педагогічної діяльності характеризується упевненістю студента, а в перспективі вчителя, в своїх знаннях і вміннях, прагненням активно вирішувати намічені професійні завдання, високим ступенем стійкості по відношенню до несприятливих впливів, здатністю довільно управляти своїми діями, почуттями, думками та поведінкою в напруженій педагогічній діяльності.

Слід підкреслити, що вчителю не достатньо мати знання з основ наук і методики навчально-виховної роботи, так як його знання і практичні вміння можуть передаватися учням лише через систему живого і безпосереднього спілкування з ними. Таким чином, під готовністю вчителя до професійного спілкування слід розуміти гармонійне поєднання особистісних якостей, позитивного ставлення до діяльності, достатнього обсягу психолого-педагогічних і спеціальних знань, володіння педагогічними спілкуваннями.

Ефективність педагогічного спілкування багато в чому визначається загальною культурою вчителя. Для вчителя важливі всі елементи педагогічної культури, але саме в педагогічному спілкуванні виражається особистість педагога в цілому.

Ми звернули увагу на те, що найбезпосередніший вплив на процес формування майбутніх вчителів в університеті, їх культуру спілкування здійснює академічна група, яка за певних умов стає професійно спрямованою.

Зазначимо, у студентів першого і другого курсів найчастіше проявляється невміння розбиратися в людях, у своїх особистісних якостях і можливостях, нездатність зацікавити один одного в процесі спілкування, захопити корисною справою, переконати в доцільності діяльності, проявити наполегливість і витримку при досягненні спільної мети. З'ясувалося, що частина студентів не вміють аналізувати свої вчинки, оцінювати і коригувати способи своєї поведінки в ситуаціях спілкування, мають недостатнє прагнення розкрити свої можливості і здібності і утвердитися в новому положенні (статус студентів).

На перших порах у студентській групі слабо розвивається взаємна вимогливість, організовується корисна діяльність, що не сприяє формуванню соціально цінних мотивів спілкування.

Як наслідок, майбутні вчителі не володіють в достатній мірі комунікативними вміннями, так само як і вміннями впливати на спілкування підлітків.

Вважаємо, що процес підготовки майбутніх вчителів до спілкування з підлітками в традиційних формах є малоефективним. Виникає необхідність використання внутрішніх резервів підвищення ефективності цього процесу, застосування інноваційних педагогічних технологій. Під ефективністю підготовки студентів слід розуміти досягнення кращого результату в професійній підготовці майбутніх вчителів при оптимальному використанні часу, сил і засобів викладачів і самих студентів.

Педагогічне спілкування – не самоціль, воно, як і будь-яка діяльність, виступає засобом формування особистості. Тож, важливо виявити ті умови, при яких спілкування ефективно впливає на підлітків [1]. Формуючи готовність майбутніх вчителів до спілкування з підлітками, слід врахувати, як вважають науковці, не лише професійні знання, уміння і навички, а також конкретні особистісні характеристики.

Це забезпечення мобілізованості на включення у професійну діяльність (А. Ліненко), використання внутрішніх умов для успішного професійного саморозвитку (О. Пехота), здатність до високого рівня професійного саморозвитку (Г. Троцько). Готовність виступає як результат професійно-педагогічної підготовки, та є умовою успішної професійної діяльності. Отже, основними характеристиками готовності до педагогічної діяльності в цілому можна визначити такі компоненти: змістово-операційний (система професійних знань, умінь і навичок, педагогічне мислення, професійне спрямування уваги, сприймання та пам'яті); мотиваційно-цільовий (позитивне ставлення та інтерес до професії, бажання присвятити себе педагогічній діяльності); оцінний (самооцінка власної професійної підготовленості); ціннісно-орієнтаційний (розуміння професійних цінностей та етичних норм, духовність, громадська активність та професійна відповідальність); комунікативно-інформаційний (комунікативна компетентність; сформованість комунікативних умінь; розвиток інформаційної культури; використання новітніх інформаційних технологій у професійній педагогічній діяльності; креативний (розвиток педагогічної творчості; педагогічна майстерність та професійна культура; використання нових, креативних підходів у методиці викладання) [5].

Зауважимо, у **сучасних наукових дослідженнях** для характеристики професійно-педагогічної діяльності досить широко використовується компетентісний підхід.

Професійна компетентність визначається вченими як професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Професійно-педагогічна компетентність, за визначенням Н. Кузьміної, – це здатність педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засіб формування особистості з урахуванням обмежень і приписів щодо навчально-виховного процесу відповідно до вимог педагогічної норми, в якій він здійснюється; це сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою кращого вирішення педагогічних завдань [4, с. 89-90].

Отже, професійна готовність до педагогічної діяльності передбачає його професійну кваліфікацію та певну сукупність особистісних якостей і властивостей, яка містить такі складові: спеціально-предметну компетентність (тобто глибокі та всебічні знання з навчальної дисципліни, яку викладає науково-педагогічний працівник, а також широка ерудиція в цій науково-предметній галузі); психолого-педагогічну компетентність (глибокі теоретичні знання з психології і педагогіки, а також уміння втілити їх у практиці навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі); комунікативну компетентність (здатності здійснювати педагогічне спілкування під час навчально-виховного процесу); соціокультурну компетентність.

Однак при професійній підготовці майбутнього вчителя не слід забувати про таку важливу задачу як формування психологічної готовності до педагогічної праці. Вона поєднує в собі всі більш вузькі питання формування інтересів, нахилів, спрямованості на педагогічну працю.

Більшість дослідників даної проблеми вважає, що цілісна психологічна готовність до педагогічної діяльності, важлива при роботі з учнями підліткового віку, та являє собою сукупність певних станів особистості, її психологічних властивостей, що складають підсистеми короткочасної та тривалої готовності.

Короткочасна або ситуативна готовність до педагогічної діяльності включає в себе різного роду установки на усвідомлення педагогічної задачі, моделі майбутньої поведінки, визначення спеціальних засобів діяльності, оцінку власних можливостей в їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату.

Система тривалої готовності, або професійної, – це готовність до виконання ролі вчителя й вихователя. Вона є системою інтегрованих властивостей, знань, досвіду особистості. Професійна готовність поєднує в собі усвідомлення ролі педагогічної професії в суспільстві, соціальну відповідальність, намагання самостійно та творчо вирішувати професійні задачі, установку на актуалізацію наявних знань.

Достатній розвиток і виразність цих компонентів в їх єдності є показником високого рівня професійної психологічної готовності до педагогічної праці [2].

Провідною потребою підлітка, як відомо, є потреба в самоствердженні в колективі однолітків. Тому підліток чутливий до тих впливів, які впливають на його особистий авторитет. Ось чому спілкування з підлітками має бути направлене на своєчасне і найбільш повне задоволення їх потреби у визнанні та повазі до них. Таке спілкування створює ті внутрішні умови, які необхідні для нормального духовного становлення особистості в цьому віці.

Отже, щоб сформувані у підлітків здорову потребу в спілкуванні, майбутній учитель повинен розвинути цю потребу у себе. Або, щоб навчити підлітків самовихованню товариськості, вчитель сам повинен працювати над собою в цьому напрямку. Відповідність в цих системах забезпечує їх діалектичну взаємозалежність і функціональну стійкість.

Як варіант, можна припустити таку класифікацію умінь педагогічного спілкування.

1. Орієнтовно-оціночні. Ця група умінь спирається на аналітичну здатність мислення особистості і набутий життєвий досвід. В результаті цього суб'єкт спілкування визначає свою позицію і приймає рішення про доцільність подальшого спілкування.

2. Уміння входження в контакт. Сюди включаються способи входження в контакт, вміння об'єктивно оцінити зворотну реакцію партнерів по спілкуванню. Названі умови спираються, перш за все, на здатність підлітків до емпатії, а своїм результатом мають створення сприятливої основи для спільної діяльності.

3. Уміння інформаційного обміну. Ці вміння забезпечують взаємне духовне збагачення спілкуються партнерів, двосторонню зацікавленість в спілкуванні.

4. Прогностично-регулятивні. Вони дозволяють передбачити і передбачати можливі конфлікти і способи з дозволу моральними засобами.

5. Творчо-комунікативні. Ці вміння передбачають взаємну активність партнерів по спілкуванню. Реалізація цих умінь забезпечує практичний результат спілкування в спільній діяльності. Дані вміння ґрунтуються на здатності партнерів до вольових зусиль.

6. Уміння контролю та самоконтролю. Вони необхідні для встановлення тимчасових і інших кордонів спілкування. Вміння спілкування вимагають саморегуляції, тобто управління собою, вміння аналізувати свої вчинки, оцінювати себе і коригувати способи поведінки відповідно до ситуації спілкування. Здійснення умінь контролю і самоконтролю закономірно призводить до оптимізації спілкування.

7. Близькими до названих умінь є організаторські вміння спілкування, які необхідні, перш за все, учнівському активу. Спілкування, як практична діяльність, передбачає певне планування, при якому намічаються зміст, терміни зустрічей, їх періодичність і ін. Організаторські вміння спрямовані на об'єднання підлітків для загальної справи і припускають пред'явлення взаємних вимог, а також забезпечення безболісного переходу від керівної ролі до виконавської та в зворотному напрямі.

Отже, готовність до спілкування зі школярами – це гармонійне поєднання особистісних якостей, позитивного ставлення до діяльності, достатнього обсягу психолого-педагогічних і спеціальних знань, володіння педагогічним умінням, що забезпечують ефективність їх виховної діяльності.

Педагогічна діяльність переконує в необхідності освоєння кожним студентом спеціальних комунікативних знань і вмінь, що прискорює їх підготовку до ефективної педагогічної діяльності.

Висновки. Готовність до педагогічного спілкування з підлітком поєднує в собі усвідомлення соціальної відповідальності, намагання самостійно вирішувати професійні задачі та належний рівень вмінь та якостей, необхідних для педагогічної діяльності (знання з психології, використання новітніх технологій, високий рівень педагогічної майстерності тощо).

Використані джерела

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Болотнікова І.В. Фактори психологічної готовності до педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / І.В. Болотнікова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Psihologia/10_bolotnikova.doc.htm.
3. Закон України "Про вищу освіту": чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 7 квітня 2016 року: (офіц. текст). – К.: Право, 2016. 106 с.
4. Кузьмина Н.В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.
5. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – Вид. 2-ге. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.

Drozdenco V., Drozdenco N.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS
OF FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS
TO COMMUNICATION WITH TEENAGERS**

The article deals with the psychological and pedagogical aspects of readiness of future teachers for professional communication with pupils of adolescence.

Based on the analysis of contemporary psychological and educational scientific literature it is made the conclusion about the need for harmonious combination of personal qualities, positive attitude to work, sufficient psychological, pedagogical and special knowledge as the basis for professional communication with pupils of adolescence.

The authors point out that while studying at university students, as future teachers have a significant impact of an academic group and a system of values which is cultivated in it. So there is a need to strengthen the positive impact of groups of students using modern pedagogical innovative technologies.

The article presents the main components of the professional readiness for educational activities and defines the set of personal qualities and characteristics required for future teachers and it proposes (as an option) the classification of pedagogical communication skills: 1) roughly-estimating. This group of skills is based on analytical thinking ability and personality gained experience, decides on the advisability of further communication; 2) the ability to enter the contact, objectively assess the feedback of partners in communication, create a favorable framework for joint activities; 3) the ability of information exchange that generates mutual spiritual enrichment of communicating partners interested in a bilateral dialogue; 4) regulatory prognostic will allow to predict potential conflicts and ways of avoiding them; 5) the creative and communicative activities involve mutual dialogue of partners, provide practical result in joint communication activities; 6) the ability of control and self-control requires self-regulation, i.e. control yourself, analyze your behavior, evaluate yourself and adjust behavior accordingly to the situation of communication; 7) organizational skills of communication aimed at teenagers union for the common cause and suggest mutual submission requirements and ensure a smooth transition from the leadership to the executive role and to the opposite direction.

It is noted that readiness for pedagogical communication with teenagers combines awareness of social responsibility, independent attempts to solve the professional problems and the appropriate level of skills and qualities necessary for pedagogical activities, such as knowledge of psychology, mastering the latest pedagogical technologies, a high level of pedagogical excellence.

Key words: pedagogical activities, communication, adolescence, innovative technologies.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.